

از اطلاعات تا دانش:
چالش‌ها و رهیافت‌ها

دکتر رحمت‌الله فتاحی

www.ketab.ir

تهران / ۱۳۹۰

فتاحی، رحمت‌الله، ۱۳۳۰ -

از اطلاعات تا دانش: چالش‌ها و رهیافت‌ها/ رحمت‌الله فتاحی

تهران: نشر کتابدار، ۱۳۹۰

۳۶۰ ص: جدول، نمودار

مجموعه کتابدار: ۲۱۹. سازماندهی اطلاعات: ۱۷

فهرست‌نویسی بر اساس اطلاعات فیپا

یادداشت: کتابنامه

موضوع: مدیریت دانش

موضوع: مدیریت دانش -- مقاله‌ها و خطابه‌ها

موضوع: کتابخانه‌ها -- مدیریت

موضوع: خدمات اطلاع‌رسانی -- مقاله‌ها و خطابه‌ها

موضوع: سازماندهی اطلاعات

موضوع: کتابداری -- مقاله‌ها و خطابه‌ها

رده‌بندی کنگره: ۱۳۹۰ ۴۲۲/۲/۲۰۱ HD۲۰

رده‌بندی دیویی: ۶۵۸/۴۰۳۸

www.ketabdar.org

mohseni@ketabdar.org

عنوان: از اطلاعات تا دانش: چالش‌ها و رهیافت‌ها

نویسنده: دکتر رحمت‌الله فتاحی

صفحه آرا: فاطمه رمضان‌نژاد / طراح جلد: تسرین حاجی‌علی

مجموعه کتابدار: ۲۱۹. سازماندهی اطلاعات: ۱۷

نوبت چاپ: اول، ۱۳۹۰ / شمارگان: ۱۶۵۰ نسخه

قیمت: ۱۰۰۰۰ تومان

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۲۴۱-۰۱۳-۹

تلفن: ۸۸۹۷۹۵۶۱ / ۸۸۴۸۱۳۵۳-۴

دورنگار: ۸۸۹۷۹۵۶۰ / همراه: ۹۱۲۱۸۸۳۵۸۱

نشانی پخش: کتابدار، تهران، صندوق پستی ۱۹۷۳ / ۱۴۱۵۵

فهرست مطالب

پیشگفتار.....	۱۱	رویکرد معرفت‌شناختی به بهره‌وری.....	۳۱
بخش اول:		مقدمه.....	۳۱
مباحث نظری و مدیریت کتابخانه‌ها.....	۱۲	نقد دیدگاه‌ها و تعریف‌های رایج.....	۳۲
از اطلاعات به دانش.....	۱۵	نقد معرفت‌شناسی نگرش‌های بهره‌وری.....	۳۴
مقدمه.....	۱۶	بنیان معرفت‌شناختی بهبود بهره‌وری.....	۳۵
شرایط جدید برای کتابداران،		سه فرض فلسفی.....	۳۶
اطلاع‌رسانان و مراکز اطلاع‌رسانی.....	۱۷	راهبرد و روشهای بهبود بهره‌وری بر.....	۳۷
مشکلات کاربران در دسترسی به		ایجاد ذهنیت و تفکر بهره‌وری در.....	۳۷
اطلاعات سودمند و مرتبط.....	۱۸	افزایش ارزش افزوده منابع و.....	۳۸
رویکردی نو به کارکردهای کتابخانه‌ها و		بهبود بهره‌وری با استفاده از تکنولوژی.....	۳۹
مراکز اطلاع‌رسانی.....	۱۹	آموزش مداوم کارکنان با تأکید بر.....	۳۹
تبدیل اطلاعات به دانش.....	۲۳	سنجش بهره‌وری و زمینه‌های آن از	
رویکرد دانش‌مدار به گزینش و.....	۲۳	دیدگاه معرفت‌شناختی.....	۴۰
رویکرد دانش‌مدار به سازماندهی.....	۲۵	کلام پایان.....	۴۱
رویکرد دانش‌مدار به اشاعه اطلاعات:.....	۲۶	منابع.....	۴۱
سخن پایانی.....	۲۸		
منابع.....	۲۹	بازنگری در کارکردهای کتابخانه‌های	
		تخصصی.....	۴۳
		مقدمه.....	۴۳
		تحولات فناوری اطلاعات و پیدایش	
		محیط اطلاعاتی جدید.....	۴۴

ارزش افزوده چیست؟.....	۸۳
قابلیت‌ها و ارزش اطلاعات.....	۸۵
نظام‌های اطلاعاتی چگونه ارزش افزوده تولید می‌کنند؟.....	۹۰
گزینش و فراهم‌آوری منابع اطلاعاتی.....	۹۲
توصیف و سازماندهی منابع اطلاعاتی.....	۹۲
ذخیره و پردازش اطلاعات.....	۹۴
یکپارچگی اطلاعات.....	۹۶
جست‌وجو و بازیابی اطلاعات.....	۹۸
مدیریت اطلاعات.....	۱۰۰
نتیجه‌گیری.....	۱۰۱
منابع و مآخذ.....	۱۰۵

بخش دوم:

سازماندهی، ذخیره و بازیابی اطلاعات...۱۰۷	
چالشهای سازماندهی منابع دانش در آغاز قرن بیست و یکم.....	۱۰۹
مقدمه.....	۱۱۰
نیاز پایدار به دانش سازماندهی:	
سازماندهی به منزله یکی از ارکان.....	۱۱۱
رابطه دوسویه رشد دانش و تکامل دانش.....	۱۱۲
رسالت تاریخی کتابداران در سازماندهی:.....	۱۱۲
تدوین و تکامل اصول زیربنایی برای سازماندهی منابع دانش.....	۱۱۳
محیط جدید، شرایط جدید و چالشهای جدید فراوری فهرست‌نویسان.....	۱۱۳
انبوهی انتشارات و افزایش تنوع در محمل‌های اطلاعات.....	۱۱۴

فراهم‌آوری مواد و منابع اطلاعاتی.....	۴۵
ورود اطلاعات.....	۴۶
سازماندهی و اثبات اطلاعات.....	۴۷
دستیابی و دسترسی‌پذیری.....	۴۸
خدمات اطلاع‌رسانی و تحویل مدارک.....	۴۹
تعریف بازنگری.....	۵۰
نتیجه‌گیری و چند توصیه.....	۵۳
منابع.....	۵۴

برنامه‌ریزی و مدیریت توسعه خدمات

برون کتابخانه‌ای.....	۵۵
مقدمه.....	۵۵
ملاحظات نظری و کاربردی.....	۵۹
اصول توسعه خدمات در کتابخانه‌ها.....	۶۰
شناسایی انواع خدمات برون کتابخانه‌ای.....	۶۲
پذیرش تغییرات و آمادگی ذهنی تحول.....	۶۵
بازآموزی و آموزش مداوم.....	۶۶
طراحی دوباره نظام‌های اطلاعاتی.....	۶۶
نتیجه سخن.....	۶۶
منابع.....	۶۷

برنامه‌ریزی و مدیریت توسعه خدمات

در کتابخانه‌ها.....	۶۹
تهیه گزارش پیشرفت برنامه‌ها.....	۷۸
خلاصه کلام و نتیجه‌گیری.....	۷۸

تحلیلی بر ارزش افزوده اطلاعات و

نظام‌های اطلاعاتی.....	۸۱
درآمد.....	۸۲

۱۵۳..... منابع	۱۱۵..... افزایش حجم کار فهرست نویسی
۱۵۷..... آینده فهرست نویسی	توسعه توانمندی های فهرست های
۱۵۷..... مقدمه	رایانه ای و تأثیر آن بر دانش سازماندهی
۱۵۷..... تحولات فهرست نویسی در سه دهه	توسعه شبکه ها، امکان عمل میان نظام ها
۱۵۸..... آینده بر پایه گذشته است	و اشتراک در پیشینه های کتابشناختی
۱۵۹..... خلق پیشینه های کتابشناختی	فراگیر شدن و بین المللی شدن
ذخیره، سازماندهی و تبادل اطلاعات	استانداردها
۱۶۲..... کتابشناختی	بازنگری در اصول و قواعد فهرست نویسی
بازایی، پرونداد و نمایش اطلاعات	گسترش اینترنت و تحول در فهرست ها
۱۶۳..... کتابشناختی	رشد بی سابقه منابع اینترنتی و مشکل
نتیجه گیری: چه باید کرد؟	فهرست نویسی آنها
۱۶۶..... یادداشت ها و منابع	چرخش فهرست نویسی به سازماندهی
تجدیدنظر در اصول و قواعد	منابع اینترنتی
فهرست نویسی انگلو - امریکن	ایرداده و جایگاه آن در فهرست نویسی
۱۶۹..... مقدمه	کاهش نسبی امکانات مالی کتابخانه ها
۱۷۰..... راهبرد مقاله حاضر	آینده مبهم آموزش های فهرست نویسی و
بررسی اصول فهرست نویسی در محیط	رده بندی
رایانه ای	حاصل کلام
۱۷۱..... هدف ها و کارکردهای فهرست	مآخذ
۱۷۲..... تأثیر آن بر سایر اصول	از آرمانها تا واقعیت
۱۷۳..... ساختار پیشینه های کتابشناختی و فهرست	مقدمه
۱۷۵..... عنوانهای قراردادی در محیط رایانه ای	بخش نخست: چارچوب نظری
۱۷۶..... اصل سرشناسه در محیط رایانه ای	آرمان های سازماندهی اطلاعات
۱۷۷..... اصل سرعنوان متحدالشکل برای اشخاص	هدف های سازماندهی
شکل و محتوای شناسه نامها در محیط	سازماندهی آرمانی برای بازایی آرمانی؟
رایانه ای	برخی پرسشهای اساسی
۱۷۷..... اصول یا رهنمودهایی برای نمایش	برخی راهکارها برای سازماندهی بهتر
۱۷۹..... اطلاعات کتابشناختی در فهرست های	جمع بندی

دسته‌بندی عناصر داده‌ای بر اساس انواع کارکردها.....	۲۲۱	نتیجه‌گیری.....	۱۸۰
استانداردها و ضرورت تعامل میان پایگاه‌های پیوسته.....	۲۲۴	یادداشت‌ها.....	۱۸۰
خلاصه و نتیجه‌گیری.....	۲۲۶	رویکردهای نو به ساختار پیشینه‌های کتابشناختی.....	۱۸۵
منابع.....	۲۲۷	مقدمه.....	۱۸۵
جای خالی واژگان عمومی در اصطلاحنامه‌ها.....	۲۳۱	رویکردهای جدید.....	۱۸۸
مقدمه.....	۲۳۲	استفاده از تکنیک‌های فرامتنی.....	۱۸۹
بیان مسئله و هدف پژوهش.....	۲۳۳	پیوندهای فرامتنی.....	۱۹۱
روش پژوهش.....	۲۳۷	کلام پایانی.....	۱۹۸
نتیجه‌گیری.....	۲۴۵	منابع.....	۱۹۹
پیشنهاد برای پژوهش‌های بیشتر در این زمینه.....	۲۴۷	تحلیل کارکردهای عناصر اطلاعاتی در پیشینه کتابشناختی.....	۲۰۱
فهرست مآخذ.....	۲۴۸	مقدمه.....	۲۰۲
شناسایی و تحلیل واژگان عمومی در منابع وب.....	۲۵۱	سابقه این مفهوم و پژوهش‌های.....	۲۰۳
مقدمه.....	۲۵۲	کارکردهای پیشینه کتابشناختی.....	۲۰۵
تعریف مفاهیم کلیدی پژوهش.....	۲۵۵	عناصر داده‌ای در محیط الکترونیکی: شناسایی و تحلیل کارکردها.....	۲۱۰
بسط جستجو.....	۲۵۵	کدها و شماره‌های استاندارد.....	۲۱۳
واژه‌های موضوعی.....	۲۵۵	زبان مدرک.....	۲۱۴
واژه‌های غیر موضوعی.....	۲۵۵	سرشناسه.....	۲۱۴
واژه‌های نیمه موضوعی.....	۲۵۵	اطلاعات عنوان و شرح پدیدآور.....	۲۱۵
مرور پیشینه پژوهش.....	۲۵۶	ناحیه شرح پدیدآور.....	۲۱۶
پرسش‌های پژوهش.....	۲۵۸	اطلاعات ویرایش.....	۲۱۶
روش و مراحل انجام پژوهش.....	۲۵۸	وضعیت نشر:.....	۲۱۷
یافته‌ها و نتایج یافته‌های عمده پژوهش.....	۲۶۰	ناحیه توصیف مشخصات ظاهری.....	۲۱۸
نتیجه‌گیری.....	۲۶۶	اطلاعات فروست.....	۲۱۸
پیشنهاد برای پژوهش‌های بیشتر.....	۲۶۷	شناسه‌های موضوعی.....	۲۱۹
		شناسه‌های افزوده.....	۲۲۰
		پیوند به منابع الکترونیکی.....	۲۲۱
		اطلاعات محلی (مربوط به کتابخانه).....	۲۲۱

رویکردی به تجدید ساختار آموزش‌های ۳۰۱	منابع..... ۲۶۸
چارچوب و الگوی نظری برای	
برنامه‌ریزی آموزشهای کتابداری..... ۳۰۲	حذف اصل سرشناسه؟..... ۲۷۳
آموزش تفکر تحلیلی: فراگیری مبتنی بر	مقدمه..... ۲۷۳
حل مساله..... ۳۰۵	مرور نوشته‌های موجود..... ۲۷۴
آموزش تفکر انتقادی و تفکر خلاق..... ۳۰۵	تاریخچه اصل سرشناسه..... ۲۷۶
چالشهای جدید و بازنگری در..... ۳۰۶	تعریف‌های سرشناسه..... ۲۷۷
نتیجه سخن..... ۳۰۷	کارکردهای سرشناسه..... ۲۷۷
یادداشت‌ها..... ۳۰۹	الف. گردآوردن آثار هر نویسنده..... ۲۷۸
	ب. گردآوردن، تنظیم و نمایش آثار..... ۲۷۸
برنامه جدید کارشناسی ارشد علوم	وابسته به یک اثر در کنار هم..... ۲۷۸
کتابداری و اطلاع‌رسانی..... ۳۱۱	ماهیت آثار و اصل سرشناسه..... ۲۷۹
مروری کوتاه بر پیشینه پژوهش..... ۳۱۳	اصل سرشناسه در فهرستهای رایانهای..... ۲۸۰
هدف‌ها و چهارچوب‌های نظری طرح..... ۳۱۶	خلاصه و نتیجه‌گیری..... ۲۸۱
روش و اجرای مراحل پژوهش..... ۳۱۹	یادداشت‌ها..... ۲۸۵
برنامه پیشنهادی در قالب دو گرایش..... ۳۲۰	
طول دوره، شکل نظام و محتوای برنامه..... ۳۲۱	بخش سوم:
نتیجه‌گیری..... ۳۲۴	آموزش کتابداری و اطلاع‌رسانی..... ۲۸۹
منابع..... ۳۲۵	
مقدمه..... ۳۲۷	الگویی برای بازنگری و تجدید ساختار
تشکیل دوره دکترا..... ۳۲۸	آموزش‌های کتابداری و اطلاع‌رسانی ... ۲۹۱
اهمیت و جایگاه دوره‌های دکترا در..... ۳۲۸	مقدمه: طرح مسأله..... ۲۹۲
هدف‌های دوره دکترا..... ۳۲۸	تحولات جاری و ارتباط آن با
شرایط راه‌اندازی دوره دکترا..... ۳۳۰	آموزش‌های کتابداری و اطلاع‌رسانی..... ۲۹۴
تحصیل دانشجو در دوره دکترا..... ۳۳۲	زمینه‌ها و عوامل تحول محیط اطلاعاتی..... ۲۹۵
تحول در شیوه تفکر و درک مفاهیم..... ۳۳۲	تحول در تولید منابع اطلاعاتی و
تسلط بر رویکردهای معرفت‌شناختی..... ۳۳۳	شیوه‌های فراهم‌آوری آنها..... ۲۹۶
گرایش به پژوهش..... ۳۳۴	تحول در ذخیره، سازماندهی و تنظیم مواد..... ۲۹۸
فراغت از تحصیل و اشتغال به..... ۳۳۵	تحول در ارتباطات و شیوه‌های دسترسی..... ۲۹۹
درک عمیق‌تر از مفاهیم و پدیده‌ها..... ۳۳۶	
استفاده از روش‌های تدریس بهتر..... ۳۳۶	

مشارکت مؤثرتر در مجامع و محافل	تأثیر بر سایر همکاران.....۳۳۷
علمی و حرفه‌ای.....۳۳۹	تلاش برای پیشبرد و بقای حرفه۳۳۸
سخن پایانی.....۳۴۲	تلاش برای ارتقاء مقاطع تحصیلی.....۳۳۸
From Information to Knowledge.....343	گرایش به نظریه پردازی۳۳۹

www.ketab.ir

پیشگفتار

یکی از عوامل پویایی و کارآمدی حرفه ها، رویکرد آنها به تغییرات و تحولاتی است که همواره در حال رخ دادن است. تنها حرفه‌هایی قادرند جایگاه خود را در جامعه و در فرایند تغییر و تحول تثبیت کنند که حداقل دو ویژگی داشته باشند: نخست، توان همراهی و سازگاری با روند تحولات همه‌جانبه اقتصادی، اجتماعی و فناوری، و دوم، توان مدیریت و راهبری تحولات در راستای رسیدن به هدف‌ها و رسالت‌های خود. به سخن دیگر، نه تنها نمی‌توان در برابر تحولات مقاومت کرد بلکه باید از آن به شکل بهینه و در جهت تثبیت و تقویت خود بهره گرفت. اینها رمز بقا و نشاط هر حرفه است.

بدیهی است رسیدن به این دو ویژگی به آسانی میسر نمی‌شود. هر حرفه‌ای نیاز دارد تا اطلاعات و دانش لازم را از گذشته، حال و آینده به دست آورد و برنامه‌های خود را بر پایه واقعیت‌ها و آنچه در حال رخ دادن است یا ممکن است در آینده رخ دهد تدوین کند. نگاهی به حرفه کتابداری و اطلاع‌رسانی در سطح جهانی و بویژه در جوامع پیشرفته نشان می‌دهد این حرفه همچون بسیاری از حرفه‌های دیگر توانسته است خود را با تغییر و تحولات همه جانبه همراه سازد و بدین طریق پویایی خود را حفظ کند. این رویکرد را می‌توان در همه عرصه‌های فعالیت این حرفه، در بخش آموزش، پژوهش، خدمات، و برنامه‌ها مشاهده کرد. برگزاری صدها همایش ملی و بین‌المللی، و همچنین انتشار هزاران کتاب، پایان‌نامه و مقاله در این زمینه، یعنی راه‌ها و رویکردهای همراه شدن با تحولات نوین و نیز مدیریت آن در واقع نشانگر پویایی حرفه کتابداری و اطلاع‌رسانی است.

اندیشمندان کتابداری و اطلاع‌رسانی تلاش داشته‌اند تا چالش‌های پیش روی حرفه را بازکاوی و رهیافت‌های مناسب برای روبرو شدن و مدیریت آنها را ارائه نمایند. در این راستا، تاکید بر مبانی علمی و یافتن رهیافت‌هایی که بتواند از یکسو، کتابداری و اطلاع‌رسانی را در پاسخ به نیازهای متنوع و متحول جامعه تقویت کرده و از سوی دیگر قادر باشد در شیوه ارائه خدمات نوگرا باشد مورد توجه قرار گرفته است. اکنون تلاش می‌شود تا اصول پنج‌گانه رانگاناتان با استفاده از قابلیت‌هایی که فناوری‌های نوین در

اختیار گذارده است در محیط جدید مورد توجه قرار گیرد. کتابداران دریافته‌اند که در فرایندهای کاری خود و بویژه در ارائه خدمات، به جای تاکید بر داده و اطلاعات، باید دانش را در دسترس کاربران قرار دهند و در وقت و انرژی آنها صرفه‌جویی کنند. این نوع نگاه نیازمند رهیافت‌های نو می‌باشد.

اثر حاضر با این امید تدوین شده تا بخشی از دانشی را که کتابداران در راستای برخورد با محیط جدید و چالش‌های آن نیاز دارند در اختیار آنها قرار دهد. بر این اساس، احساس شد مقاله‌هایی که نگارنده در طول یک دهه گذشته در همایش‌ها و مجله‌های تخصصی ارائه داده است می‌تواند برای دانشجویان و حرفه‌مندان کتابداری و اطلاع‌رسانی سودمند و راهگشا باشد. در این مقاله‌ها تلاش شده تا با نگاهی نو به موضوع‌های مورد بحث بپردازد و رهیافت‌های ممکن را برای آمادگی در راستای درک شرایط جدید و مدیریت آنها ارائه دهد. مدرسان کتابداری و اطلاع‌رسانی نیز می‌توانند این نگاه نو را در محتوا و رویکردهای آموزشی و پژوهشی خود پیش گیرند تا از این راه به پویایی برنامه‌های درسی و پایان‌نامه‌هایی که هدایت می‌کنند کمک نمایند.

بایسته و شایسته است از آقای حمید محسنی، مدیر ارجمند نشر کتابدار، که از تدوین این اثر استقبال نمود و انتشار آن را تدارک دید صمیمانه سپاسگزاری کنم. از خوانندگان فرهیخته نیز سپاسگزار خواهم شد اگر دیدگاه‌ها، انتقادات و پیشنهاد‌های خود را درباره این کتاب به نگارنده بازتاب دهند.

رحمت الله فتاحی

استاد علوم کتابداری و اطلاع‌رسانی دانشگاه فردوسی مشهد

fattahi@ferdowsi.um.ac.ir

fattahirahmat@gmail.com

www.um.ac.ir/~fattahi/